

KARACADAĞ'DA GÖÇEBE HAYVANCILIK VE GÖÇERLER

Nomadic Pastoralism and Nomads on the Karacadağ

Taner KILIÇ*

ÖZET

Türkiye ortalama yükseltisi fazla ve dağlık alanların geniş yer kapladığı bir ülkedir. Kısa mesafeler arasındaki yükselti farkı fazla olduğundan, göçebe hayvancılık ve yaylacılık faaliyetleri bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Kırsal ekonomik düzenin zenginliklerinden biri olan göçebe hayvancılık faaliyeti ise ülkemizde giderek önemini yitirmektedir. Göçebe hayvancılık faaliyetlerinin önemini yitirmesinde; mera alanlarının daralması ve göçebe hayvancılık faaliyetlerinin zorlu ekonomik koşullarını sürdürmeyen göçebelerin yerleşik hayata geçmesi etkili olmaktadır. Şanlıurfa ve Diyarbakır il sınırları içerisinde yer alan Karacadağ volkanik kütle, günümüzde sayıları oldukça azalmış olan göçebelerin, kullandıkları az sayıda yayla alanından birisidir. Karacadağ'ı yayla olarak kullanan göçebe Kejan aşireti, kışı, iklim koşullarının daha elverişli olduğu güneyde, Şanlıurfa ve çevresinde geçirmektedir. Göçebelerin yaylak ve kışlak arasında göç etmelerine bağlı olarak gelişen bu kırsal ekonomik düzen, çevresindeki alanlarda sosyal ve kültürel bakımdan derin izler de bırakmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçebe hayvancılık, göçebe, Kejan aşireti, Karacadağ, Şanlıurfa, Diyarbakır.

ABSTRACT

Turkey is a country that has more average altitude and mountainous area are covered in large places of the whole country. Since the elevation differences are great between short distances, the nomadic animal husbandry and nomadic transhumance livestock have the great potential in terms of the activities. Nomadic livestock activity is one of the treasures of the rural economic system but nowadays which is losing its importance in our country. The loss of the importance of the activities of nomadic animal husbandry and pasturelands are due to the contraction of the pastureland and the nomads in sedentary life who could not perform the hard economic conditions are effective in the realization of built-in to life. Karacadağ volcanic mass which is located in the province of Şanlıurfa and Diyarbakır is the one of the few highland area of use by the often reduced number of the nomads in nowadays. Nomadic Kejan tribe that uses the "Karacadağ" as a transhumance livestock have been passing their winter times in the sought at Şanlıurfa and around due to the climate conditions is more favorable in the sought. Nomads to migrate between summer and winter quarters in developing rural economic order, depending on the surrounding areas, but leaves deep and effective track on the social and cultural aspects.

Key Words: Nomadic pastoralism, nomad, Kejan tribe, Karacadağ, Şanlıurfa, Diyarbakır.

1. GİRİŞ

Anadolu Yarımadası elverişli coğrafi koşulları sebebiyle, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden başlayarak yerleşilmiş ve sunduğu imkanlar dahilinde çok çeşitli ekonomik faaliyetlere zemin hazırlamıştır. Tarım ve hayvancılık, bu ekonomik faaliyetlerin başında gelmektedir. Tarımsal faaliyetler ile uğraşan insan toplulukları ilk köylerini bu topraklarda kurarak yerleşik hayata geçmiştir. Hayvancılık faaliyetleri ise bazen ek bir geçim kaynağı olarak yapılmış, bazen de tek başına ekonomik faaliyet haline gelmiştir. Hayvancılık faaliyetleri ister tek başına isterse temel geçim kaynağına ek olarak yapılan bir faaliyet olsun, geniş otlaklara ihtiyaç duymaktadır. Engebeli bir topografyaya sahip olan Anadolu'da, kısa mesafelerde meydana gelen yükselti farkı bitkilerin türlerini ve vejetasyon dönemlerini etkilemektedir. Göçebe hayvancılık ve yaylacılık faaliyetleri ile uğraşanlar açısından elverişli bu topo-biyo-klimatik koşul hayvancılık faaliyetleri açısından uygun bir ortam oluşmasını sağlamaktadır.

*Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, BİLECİK. Mail: taner.kilic@bilecik.edu.tr

Geçmiş dönemlerde bu topraklarda yaşayanlar için önemli bir ekonomik faaliyet ve geçim kaynağı olan göçebe hayvancılık önemini giderek yitirmektedir. Göçebe hayvancılık yapılan alanlar daralırken, göçebelilerin sayısı da azalmaktadır. Türkiye’de göçebe hayvancılık yapılan başlıca sahalarda ülkemizin güney yarısında yer almaktadır. Batı, Orta, Güneydoğu Toros sıradağları, Süphan dağı, Bingöl dağları ve Karacadağ başlıca göçebe hayvancılık sahalarıdır (Gökalp, 1992: 30; Alagöz, 1993: 48; Bazin, 1994: 325).

Karacadağ yaylaları, göçebe aşiretlerin günümüzde mera olarak kullandıkları az sayıda konaklama alanından birisidir. İlbaharda Karacadağ yaylarına göç ederek yazı burada geçiren göçebe Kejan aşireti, kışı Şanlıurfa’da; Ceylanpınar, Siverek, Hilvan, Viranşehir, Tektok dağları ve çevresinde geçirmektedir. Güneydoğu Torosların soğuk hava kütlelerini durdurup bir set görevi yapması nedeniyle Türkiye-Suriye sınırı boyunca geniş alanlar ve Dicle vadisinin kar tutmayan, soğuklardan korunmuş dulda kesimleri aşiretler için ideal kışlak değeri taşır (Güney, 1993: 15). Kışlak ve yaylak arasında geçen bu göçebe yaşam düzeni çevresine sosyal, kültürel ve ekonomik olarak büyük etkiler yapmaktadır.

Karacadağ’daki göçerlerin büyük bir kısmını oluşturan Kejan aşiretinin yanı sıra; Karacadağ Türkmenleri, Karakeçililer ve Beritan aşireti de Karacadağ’ı yayla olarak kullanmaktadır. Ancak Karacadağ Türkmenleri ve Karakeçililer arasında göçerlik yapanların sayısı giderek azalmaktadır. Bu aşiretlerin büyük bir kısmı Karacadağ çevresindeki köylere yerleşmiştir. Yaz mevsiminde Karacadağ’ı yayla olarak kullanırlarken, kışı, Karacadağ çevresinde yerleştikleri köylerinde geçirmektedirler. Beritanlı aşireti ise kışı Şanlıurfa tarafında geçirdikten sonra Bingöl, Şerafeddin dağlarındaki yaylalarına çıkarken Karacadağ’ı kısa süreli konaklama alanı olarak kullanmaktadır. Beritanlı aşiretinin önemli bir kısmı 2510 ve 5543 Sayılı İskân Kanunları çerçevesinde; Diyarbakır, Elazığ ve Bingöl’e yerleştirilmiştir (Taşdelen, 1997: 70).

Bu çalışmanın amacı; göçebe hayvancılığa dayalı bir ekonomik düzen içerisinde, gerçek göçebeliler olarak geçimlerini sürdüren Kejan aşiretine bağlı göçerlerin, kış ve yaz mevsiminde konakladıkları alanları, göç yollarını, kullandıkları meskenleri ve eklentilerini, elde ettikleri ürünleri ve bunları nasıl pazarladıklarını, yaptıkları yaylacılık faaliyetlerini ve karşılaştıkları sorunları ortaya koyarak, bazı çözüm önerileri sunmaktır. Bunun için arazi çalışmaları ve mülakatlar yapılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye’de yaylacılık faaliyetleri ile ilgili yapılan çok sayıda çalışma olmasına rağmen, göçebe hayvancılığı ve göçebelileri ele alan çalışma sayısı azdır. Türkiye’de göçebelilik ile ilgili başlıca çalışmalar; Frödin; 1944, Hütteroth; 1959, Planhol; 1959, Bates; 1971, Kutlu; 1987 ve 1990, Güney; 1990, Beşikçi; 1992, Bazin; 1994, Taşdelen; 1997 ve Somuncu; 2005 tarafından yapılmıştır. Karacadağ’daki göçebelileri doğrudan ele alan bir çalışmaya ise rastlanmamıştır.

Göçebe hayvancılık ve göçebeliler ile ilgili yapılan bu çalışmaların bazılarında göçebelilik farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Gerçek göçebelilik (göçebe çobanlık) sabit bir konuta ve bir yerleşim yerine bağlı olmadan sürekli çadır hayatı yaşayan ve üyeleri arasında soy-sop ilişkileri kuvvetli olan belirli insan gruplarının tek geçim faaliyeti ve hayat tarzıdır. Tamamen hayvancılığa dayalı ekonominin gereği oluşan göçler, yaylak ve kışlak alanları arasında devamlı olarak sürdürülür (Kutlu, 1987: 27).

Hütteroth’a göre, gerçek göçebelilik veya göçebe çobanlıkta; hayvan sahipleri ve ailelerinden meydana gelen etnik grup sürülerle beraber göç eder, hayvanlardan elde edilen ürünler esas itibarıyla (sahipleri) göçebeliler tarafından tüketilir, bu göçebelilikte ziraat için ayrıca işçi bulunmamaktadır (Hütteroth, 1959; aktaran Denker, 1960: 137). Ancak günümüz ekonomik koşullarında, hayvanlardan elde edilen ürünlerin sadece göçebeliler tarafından tüketilmesi söz konusu değildir. Geçmiş dönemlerde sürdürülen kapalı ekonomi ile günümüz ihtiyaçları birbirinden çok farklıdır.

"Türkiye'de toprağa bağlı olmayan, çadır hayatı yaşayan, ekonomik faaliyeti yalnız küçükbaş hayvan yetiştirmeye dayanan, mevsime göre stepten yaylaya, yayladan stepe uzun bir mesafe kat ederek bazen ağır, bazen hızlı yer değiştiren, akrabalık ve soy ilişkileriyle birbirine bağlı, kendi içinde toplumsal bir örgütlenme gösteren gerçek göçebeler (göçebe aşiretler) bulunmaktadır. Bunlar yaşamlarını göçebe çobanlık yaparak sürdürmektedirler. Daha ziyade Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi step ve yaylalarında, güney ve doğu Toroslarda yaşayan göçebelerin son yarım yüzyılda sayıları çok azalmıştır" (Emiroğlu, 1977: 20-21).

Sabit bir konuta ve toprağa bağlı olmadan, ekip biçme gibi etkinlikler dışında, tarımın yalnızca hayvancılık kolu ile uğraşan, sahip olduğu hayvanlarda verimi ve üretimi artırmak için mevsim ve bitki örtüsü durumuna göre stepler ile yayla yükseltileri arasında ritmik göç hareketine katılan, sürekli olarak çadır yaşamını sürdüren, az çok kapalı bir ekonomik yapıya sahip, üyeleri arasında güçlü akrabalık ilişkileri, yardımlaşma ve dayanışma duygusu bulunan bir topluluktur (Güney, 1993: 15).

Khazanov ise göçebelerin mevsimlik hareketlere bağlı olarak sürülerini yıl boyunca otlaktan otlığa dolaştırdığını, göçebe nüfusun tamamının veya önemli bir bölümünün bu göç hareketlerine katıldığını, göçebelerin kendi ihtiyaçlarına göre üretim yaptığını ve yapılan tüm bu göçebe hayvancılık faaliyetlerin ekonomik aktivitelerin temeli olduğunu vurgulayarak, gerçek göçebelerin ekonomik özelliklerini sıralamıştır (Khazanov, 1994: 16).

Bu tanımlamaların ortak noktaları incelendiğinde göçebelerin devamlı kaldıkları sabit bir konut ve yerleşim yerine sahip olmadıkları, sürekli çadır hayatı yaşadıkları, akrabalık bağlarının kuvvetli, tek geçim kaynaklarının küçükbaş hayvancılık ve bu hayvanlardan elde ettikleri ürünler olduğu ve yaylak ile kışlak arasında sürekli yer değiştirdikleri söylenebilir.

Göçebelerin yaptıkları yaylacılık faaliyetleri ile yarı göçebe ve yerleşik köylülerin yapmış oldukları yaylacılık faaliyetlerini karşılaştıran Kutlu bu farklılıkları dokuz maddede özetlemiştir (Kutlu, 1990: 201; ayrıca Somuncu, 2005: 25'e bakılabilir). Arazi çalışmaları sonucunda, Kejan aşiretinin yaptığı göçebe yaylacılık faaliyetlerinin büyük ölçüde Kutlu'nun düşünceleri ile örtüştüğü görülmekle birlikte bazı farklılıklar da tespit edilmiştir. Örneğin; Kutlu, "göçebelerin sık değişen, sabit ve belirli olmayan yaylalarına karşılık, yarı göçebelerin kimi zaman belirli, kimi zaman belirsiz, yaylacı köylülerin ise çoğunlukla köy yakınlığında ve belirli yaylaları bulunmaktadır" tespitini yapmaktadır. Kejan aşiretine bağlı ailelerin Karacadağ'da yayla olarak kullandıkları alanlar ise her yıl aynı kalmaktadır. Yine Kutlu, "göçebelerin yaylalarında görülmeyen hayvan barınaklarına yerleşiklerin yaylalarında rastlanabilmektedir" demektedir. Ancak bulgular ve yorum kısmında ayrıntılı olarak değinileceği üzere, yapılan arazi çalışmaları sırasında, göçebe Kejan aşiretinin yayla alanlarında "havşo" adını verdikleri ağıl benzeri hayvan barınaklarına sahip oldukları tespit edilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırmamızın konusunu, Karacadağ'ı yazın yayla olarak kullanan göçebeler (Bu yörede göçebe yerine göçer kelimesi kullanılmaktadır) ve onların temel geçim kaynağı olan göçebe hayvancılık oluşturmaktadır. Karacadağ'daki göçebelerin büyük bir kısmı Kejan aşiretine mensuptur. Kejan aşireti yaklaşık olarak 300 hane ve 200 bin küçükbaş hayvana sahiptir (Sabah Gazetesi-08.04.2013). Kejan aşiretinde 1500-2000 arasında göçer durumunda olan nüfus bulunmaktadır. Göçerlerin bir kısmı göçebe hayvancılık faaliyetlerini bırakarak artık yerleşik hale gelmiştir. Bu aşirete mensup göçebelerin yılın herhangi bir mevsiminde konakladıkları köyleri bulunmamaktadır. Göçebeler baharın gelmesiyle birlikte Karacadağ'a çıkmakta ve yazı burada geçirmektedir. Kasım ayının ortalarından itibaren havanın soğuması ile birlikte güneye inmekte ve kışı Ceylanpınar, Siverek, Hilvan, Viranşehir, Tektok dağları çevresinde geçirmektedir (Harita 1). Bütün bu göç hareketleri sırasında konakladıkları tek barınak kolayca kurulup sökülebilen kıl çadırlardır.

Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte İran, Irak ve Suriye sınırlarının karşılıklı olarak göçebe hareketlerine kapatılmasına, cumhuriyetten sonra aşiretlerin geleneksel yaylalarının en yakın köyün kamu malı haline geçmesini öngören kanun ve kararların yapılmasına ve hızla artan nüfusa paralel olarak köylülerin toprak ve yaylak gibi mali imkânlarını artırmak istemeleri ve hükümetin bu tatbikatı benimsemesi gibi faktörler neticesinde aşiretlerin hareket sahasının daralmış olmasına bağlanmaktadır (Beşikçi, 1992: 22).

Sadece yerleşik kır nüfusu lehine yürütülen bu politikalar, göçebeler konusunda herhangi bir iskân programını ihtiva etmediği için, aşiretler, zamanla mera sahibi çevrelerin iktisaden kontrol ve baskı altında bulundurduğu bir topluluk durumuna düşmüştür (Sözer, 1969: 74). Tüm bu zor koşullara rağmen; Karacadağ göçerleri, nisan ayının sonlarından itibaren yaylalara çıkmaya başlamakta ve kasım ayının ortalarına kadar yaylalarda kalmaktadır. Yaylaya çıkma zamanı geldiğinde; genellikle iki çoban kışın konakladıkları yerlerden sürülerini bir hafta ile on beş gün arasında yayarak Karacadağ yaylalarına çıkarmaktadır. Sürüler yaylalara çıkartılırken köylülerle yol boyunca tartışma ve kavgalar yaşanabilmektedir. Kadın ve çocuklar ise kiralanan kamyonlarla ve eşyalarıyla birlikte, yaylaya önceden çıkararak konaklayacakları çadırları kurarak hazır etmektedir. Karacadağ göçerleriyle yapılan mülakatlarda, eskiden yaylaya çıkışın bu kadar hızlı olmadığı ve tüm aile ile birlikte çeşitli etaplarda konaklanarak haftalarca sürdüğü belirtilmiştir.

Yaylaya çıkılan ilk dönemlerde hava genellikle soğuk geçmektedir. Karacadağ göçerleri yaylaya çıktıklarında her yıl aynı yerde konaklamaktadır. Konakladıkları yaylalar için eski zamanlardan beri kullandıkları atadan dededen kalma yerler tabirini kullanmaktadırlar. Her bir göçebe ailenin, hayvanlarını otlattıkları ve kendilerine ait olan yaylaları bulunmaktadır. Anne, baba ve evli çocuklar aynı yaylada bir arada yaşamaktadır. Her yaylanın kendisine ait bir de su kuyusu bulunmaktadır (Foto 1).

Foto 1. Karacadağ yaylalarında her aile ait bir su kuyusu bulunmaktadır. Fotoğrafta görülen su kuyusu Turşo Yaylasına aittir.

3.2. Mülkiyet

Geçmişten günümüze yaylaları otlak olarak kullanan göçbelerin, bu otlaklar üzerinde yasal bir haklarının olmaması, onları yerleşik yaşam düzenine geçmeye zorlamaktadır. Bu durum zaman içerisinde göçbeliğin ortadan kalmasına sebep olabilecektir (Frödin, 1944: 270). Yaylalar, 4342 Sayılı Mera Kanunu'nun 4. Maddesi ile devletin hüküm ve tasarrufu altına alınmıştır. Aynı kanunun 22. Maddesinde göçerlerin mera, yaylak ve kışlaklardan yararlandırılmalarında bu kanun hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. Yaylalar tapu kayıtları bakımından tescil dışı olan yerlerdir. Kullanımlarında geleneksel kurallar geçerlidir (Zaman, 2001: 197). Ülkemizde göçerliğin geleneksel yapısını sürdürülebilmesi için, hukuk sistemi içinde düzenlemeler yapılması ve özel bir yapıya büründürülmesi gerekmektedir (Daşar, 2012: 67).

Kejan aşiretine bağlı göçerlerin yaylaları 1500 metre civarındaki yükseltilerden başlayarak, Karacadağ'ın zirve kısımlarına kadar devam etmektedir. Kejan aşiretinin başlıca yaylaları; Turşo, Hiyal, Tırbelek, Hacı Arap, Biribrez, Büyük Biribrez, Kuluoba, Koheredivan, Birakuli, Başık, Gezik, Selamünaleyküm, Kandil, Merimir, Alekemer, Ganidrej, Berazi, Kanisork, Mandel, Bahşo, Handikar, Tebbuk, Geloş, Mandeldiki, Şeyin yaylalarıdır. Göçerlerin en büyük korkularının başında temel geçim kaynakları olan Karacadağ'daki yaylalarının bir gün ellerinden alınabilme ihtimali gelmektedir. Bundan dolayı göçerler, yaylaların kullanım haklarının kendilerine verilmesini ve bu hakların güvence altına alınmasını istemektedir. Ancak hukuksal açıdan bu durum en azından şimdilik mümkün görülmemektedir.

3.3. Mesken ve Eklentileri

Göçbeler bütün bir yılı çadırlarda geçirmektedir. Göçbelerin kaldıkları çadırların üst kısımları, basit tezgâhlarda keçi kılından dokunmuştur (Yücel, 1987: 112). Çadırların etrafı küçük dal parçalarından ve kamlardan örülmüş hasır benzeri malzeme ile çevrilmiştir. Çadırlar büyüklüklerine göre 5,6 ve 7 direkli olabilmekte ve direkler iplerle gerilerek yere sabitlenmektedir (Foto 2). Ana çadır genellikle oturma, yatma ve erzakları depolama yeri olarak üç bölmeden oluşmaktadır. Ana çadırdan hariç yaylada başka çadırlarda bulunmaktadır. Kuzu ve koyun için ayrı ayrı ağıllar, mutfak, banyo alanı vb gibi (Foto 3). Yaylalarda yaptığımız mülakatlarda çadırların kuruluş şekillerinin geçmişten günümüze pek fazla değişiklik göstermediği ifade edilmiştir.

Foto 2. Karacadağ'ı yayla olarak kullanan göçbelerin barınağı olan kıl çadırdan bir görünüm.

Foto 3. Karacadağ göçerlerinin yaylalarında ana çadır haricinde ağıl, mutfak, banyo vb gibi ihtiyaçlar için kullanılan çadırlar da bulunmaktadır.

Karacadağ yaylalarını kullanan göçebelerin havşo olarak adlandırdıkları ve ağıl olarak kullanılan çok sayıda yapı da bulunmaktadır. Havşolar, yayla çadırları söküldükten sonra koyun ve kuzuların soğuk havalarda konaklatıldıkları yerler olarak tanımlanabilir. Havşolar taşla örülmüş eğreti ve üstü açık olan yapılardır. Çoban burada yatıp kalkmakta ve havanın iyi olduğu günlerde hayvanları otlatmaya çıkarmaktadır. Havşolar yaylalara ilk gelişte de kullanılmaktadır. Havanın soğuk olduğu günlerde, yaylaların hemen yakınındaki ağıllar henüz faaliyette olmadığından havşolara ihtiyaç duyulmaktadır. Havalar düzeldikten sonra ise artık havşolar kullanılmamaktadır (Foto 4).

Foto 4. Havşolar, yaylalara ilk gelişte veya yayla çadırları söküldükten sonra havanın soğuk olduğu günlerde koyun ve kuzuların konaklatıldıkları yerlerdir.

3.4. Yaylada Yapılan Ekonomik Faaliyetler

Göçebelerin başlıca geçim kaynaklarını; canlı hayvan satışı, hayvanlardan elde edilen süt, peynir, yağ ve yün oluşturmaktadır. Yaylalarda elde edilen sütü Siverek'ten gelen mandıra sahipleri satın almaktadır (2013 yılı ağustos ayında sütün kilosu yaklaşık olarak 1,25 Lira). Göçerler yaptıkları peyniri ve elde ettikleri yağı Siverek'te bu işle uğraşan tüccarlara satmaktadır. Göçebeler için canlı olarak satılan kuzu ve koyunlar ile bunlardan elde edilen yünün satışı da önemli bir gelir kaynağıdır. Her yaylada ortalama olarak 500-600 koyun ile 150-200 keçi bulunmaktadır. Bu sayı bazen 2000'e kadar ulaşabilmektedir (Foto 5). Günlük ihtiyaçlar için hindi ve tavuk gibi kümes hayvanları da besleyen göçebeler, yaylalarda tarımsal faaliyet ile uğraşmamaktadır. Yaylacılık faaliyetlerinden elde ettikleri ürünleri satarken tüccarın insafına kaldıklarından şikâyetçi olan göçebeler; devlet destekli kurulacak bir kooperatifin ekonomik olarak kendilerine daha yararlı olabileceği kanaatinde. Devlettten, yaptıkları hayvancılık faaliyetleri için ucuz kredi ve hayvan başına alınan destekleme primlerinin artırılmasını bekleyen göçerler; böylece et konusunda dışa bağımlılığın da azalacağını düşünmektedir.

Foto 5. Yaylaya çıkarılan koyun ve keçileri erkekler gütmekte, bunun dışında kalan neredeyse tüm işleri kadınlar yapmaktadır.

3.5. Karşılaşılan Sorunlar

Karacadağ göçerleri yaptıkları başlıca ekonomik faaliyet olan hayvancılık ile ilgili sorunların yanı sıra, başka sorunlarla da karşılaşmaktadır. Bu sorunlardan bir tanesi çocuklarının eğitim problemidir. Nisan ayının ortalarından itibaren yaylalara çıkan göçerler, kasım ayının sonlarına kadar yaylalarda kalmaktadır. Göçerlerin çocukları en fazla dört beş ay eğitim görebilmektedir. Göçerler, çocuklarının eğitim sorunlarının çözülebilmesi için Karacadağ'da yaylalar bölgesinde yaz okulu açılmasını istemektedir. Karacadağ yaylalarında, okul çağında olan 500 kadar çocuk olduğunu ifade ederek, gönüllü veya görevlendirilecek öğretmenler vasıtasıyla ve taşınabilir olarak bu sorunun çözülebileceğine inanmaktadırlar.

Yapılan arazi çalışmaları ve mülakatlarda; belli bir yaşın üzerindeki kadınların büyük bir kısmının okuma-yazma ve Türkçe bilmediği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra yaylalarda çobanlık

hariç tüm iş yükü kadınların sırtındadır. Hayvanların sağılarak süt elde edilmesi, peynir ve yağ yapılması, çocukların bakımı, çadırların temizliği, çamaşırların yıkanması, yemeklerin yapılması vb işlerin hepsi kadınların iş yükü arasındadır.

Sabit bir yerleşim yeri olmayan göçerler için sağlık hizmetlerinden faydalanma imkânlarının azlığı da önemli bir başka sorunu oluşturmaktadır. Sağlık problemlerinin çözümü için en yakın yerleşim yeri olan Siverek, 40-45 km uzaklıktadır. Acil durumda olan ve her gün gidip gelmesi gereken hastalar için bu mesafe ciddi bir sorun oluşturabilmektedir. Sağlık sorunlarının çözümü için ise gezici sağlık ekiplerinin daha sık yaylalara gelmesini ve hastaları takip etmesini istiyorlar. Yaylalara devletin de desteğiyle her aile için sağlığa uygun tuvalet ve banyo yerleri yapılmasını gerektiğini söylüyorlar. Yaylalardaki güneş panellerini ise kendi imkânları ile almışlar. Gündüz elde edilen enerjiden akşamları yararlanabiliyorlar. Bu konuda da devletten yardım bekliyorlar.

Karacadağ göçerlerinin önemli bir diğer sorunu ise kışın kalınacak yer problemidir. Göçerlerin sabit bir yeri olmadığından kışın kalmak için buldukları yerlere bazı yıllar çok fazla para ödemek zorunda kalabilmektedirler. Kışın, hayvanlarını otlatamadıkları soğuk dönemlerde, gerekli olan saman bazı yıllar çok pahalı olabilmektedir. Yaptığımız arazi çalışmasında bize eşlik eden Karacadağ Göçerler Derneği Başkanı Hamza Ağan, Ceylanpınar'da Suriyeli mülteciler için kurulmuş olan kampların, mülteciler ülkelerine döndükten sonra göçerlere kışı geçirmek üzere verilebileceği önerisini dile getirmiştir. Bu öneriyi dile getirmesinde; Ceylanpınar ve çevresinde, göçerlerin kışın hayvanlarını otatabilecekleri alanların bulunması, aynı zamanda Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği kurulmadan önce de göçerlerin bu yöreleri kışlak olarak kullanmaları ve bölgeyi iyi tanımaları etkilidir.

Arazi çalışmaları sırasında, Karacadağ göçerlerinin büyük bir kısmının göçebe yaşama biçimini devam ettirme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Yerleşik hayata geçmek isteyenlerin sayıca az olmasında bugüne kadar uygulanan iskân politikalarının başarısız olması etkilidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden başlayan ve Cumhuriyet döneminde de 1934 yılında çıkarılan 2510 Sayılı İskân Kanunu ile devam eden göçebe aşiretleri yerleştirme politikaları kısmen başarılı olmasına rağmen göçebelerin sorunlarına tam anlamıyla bir çözüm getirememiştir. 2006 yılında en son çıkarılan 5543 Sayılı İskân Kanunu ise göçerleri iskân etmekten çok uzaktır. Zira göçer temsilcileri ile görüşülmemiş, görüşleri alınmamış, masa üzerinde hazırlanmıştır (Yeşiltaş, 2012: 12). Göçebelerin sağlıklı bir şekilde iskân edilebilmesi için; idarecilerin göçebeler ile iletişime geçmesi, sorunların yerinde tespit edilmesi, göçebe aşiretlere uygun sosyal ve ekonomik politikalar geliştirilmesi ve en önemlisi de hayvancılık faaliyetlerini sürdürebilecekleri uygun alanların tahsis edilmesi gerekmektedir.

Göçerlerin karşılaştıkları önemli bir başka sorun da Karacadağ'da yapılan ormanlaştırma çalışmalarıdır. Ormanlaştırma çalışmalarına bağlı olarak yaylaların bir kısmına tel örgüler çekilmesi hayvancılık faaliyetlerini engellemektedir. Bu durum göçerlerin hayvancılık faaliyetlerini bırakmasına sebep olabilecektir (Sabah Gazetesi-08.04.2013 ve Siverek Haber-05.05.2013). Göçerler, Karacadağ'ın doğal bitki örtüsünün geven (*Astragalus*) olduğunu, ağaçlandırma sahalarının sınırlı tutulmasını ve devletin kaynaklarını boşa harcamaması gerektiğini düşünmektedir. Göçerler, topladıkları gevenleri kışın hayvanlarına yem olarak da kullanmaktadır (Foto 6). Karacadağ'daki başlıca geven türlerini ise *Astragalus gumnifer* (geven) ve *Acantholimon acerosum* (pişik geveni) oluşturmaktadır (Ertekin, 2002: 87). Yayla, otlak ve meraların aşırı kullanımının ve belirli bir popülasyonun üzerinde hayvan beslenmesinin erozyona sebep olacağı artık herkes tarafından bilinmektedir. Ormanların tekrar canlandırılması, bazı bitki ve hayvan türlerinin korunması amacıyla alınan bu tedbirlerin, aynı zamanda buradaki yaylaları başlıca geçim kaynağı olarak kullanan göçerlerin en iyi koruyabileceği de gözden kaçırılmamalıdır. Ormanlaştırma çalışmaları yapılan yörelerde burada yaşayan insanların görüşlerinin alınması ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması bu bakımdan önemlidir.

Foto 6. Göçerler, topladıkları gevenleri kışın hayvanlarına yem olarak da kullanmaktadır.

4. SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Karacadağ ve çevresi göçebe hayvancılık ve yaylacılık faaliyetleri bakımından büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen, Kejan aşireti dışında, Karacadağ'ı yayla olarak kullanan göçerlerin sayısı çok azalmıştır. Eskiden göçebe olarak yaşamlarını sürdüren diğer aşiretlerin büyük bir kısmı Karacadağ çevresindeki köylere yerleşerek, Karacadağ'ı yayla olarak kullanmaya devam etmektedir.

Göçebe Kejan aşireti için Karacadağ yaylalarında geleneksel kullanım söz konudur. Her ailenin kullandığı belirli yaylalar vardır. Bu durum hukuksal mülkiyet bakımından çözümlenememiş bir problem olarak durmakta ve göçebeler arasında güvensizliğe sebep olmaktadır. Geleneksel göçebe kültürünü devam ettiren Karacadağ göçerleri korunması gereken sosyal bir düzene sahiptir. Bölgenin kültürel coğrafya özelliklerini yansıtmaması bakımından bu kültürün korunması önemlidir.

Karacadağ'ı yayla olarak kullanan göçebelerin birçok sorunu bulunmaktadır. Bu sorunların başında göçebelerin yerleşik hayata geçirilmesi gelmektedir. Göçebe Kejan aşiretinin yerleşik hayata geçirilmesinde gönüllülük esas olmalıdır. Yerleşik düzene geçmek isteyen göçebe aileler uygun koşullar oluşturularak yerleşik hayata geçirilmelidir. Yerleşik düzene geçmek istemeyenlere ise geleneksel olarak kullandıkları yaylalar için kullanım hakkı verilmeli ve kışı geçirebilecekleri uygun otlakların bulunduğu alanlar tahsis edilmelidir. Ülkemiz hayvancılığının kriz yaşadığı son yıllarda hayvancılığın geliştirmesi bakımından bu durum önem taşımaktadır. Göçebelerin yayla olarak kullandığı alanlarda tarım yapılmadığından tarımsal ilaçlar da kullanılmamaktadır. Bu durumda göçebelerin yaptığı hayvancılık organik hayvancılık kapsamında değerlendirilebileceğinden insan sağlığı açısından önemlidir. Hayvansal ürünler konusunda dışa bağımlılığın azaltılması ve yerel üretimin artırılması isteniyorsa gerekli düzenlemeler yapılarak, göçerlere teşvikler uygulanabilir.

Karacadağ göçerlerinin eğitim, sağlık, ormanlaştırma sonucunda otlak alanlarının daralması, elde ettikleri ürünlerin pazarlanması ve kışın kalınacak yer problemi gibi çözümlenmesi gereken

daha pek çok sorunu bulunmaktadır. Göçerlerin tüm bu sorunlarını çözebilmeleri için yerel ve ulusal ölçekte bir araya gelmeleri gerekmektedir. Göçerlerin karşılaştıkları eğitim, sağlık, kooperatifleşme vb gibi problemlerin bir kısmı yerel problemler iken, mera alanlarının tahsisi, iskân politikaları ve güvenlik gibi problemler ise genel problemlerdir. Bu problemlerin çözümü için ise hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

ALAGÖZ, C. A., 1993, "Türkiye'de Yaylacılık Araştırmaları", Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Türkiye Coğrafyası Dergisi, Sayı:2, Sayfa: 1-51, Ankara.

BATES, G.B., 1971, "Güneydoğu Anadolu'da Göçebe Yörük Yerleşmeleri Üzerine Bir Çalışma", Türkiye: Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar (Editörler: E. Tümertekin, F. Mansur, P. Benedict), s.254-292, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Enstitüsü, İstanbul.

BAZİN, M. (Çev. Hamdi Kara), 1994, "Orta Toros Yörüklerinden Sarıkeçili Aşireti", Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Dergisi, Sayı: 3, S. 323-350, Ankara.

BEŞİKÇİ, İ., 1992, Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri, Yurt Kitap-yayın: 65, İsmail Beşikçi Bütün Eserler: 16, Ankara.

DAŞAR, S., 2012, Göçer Çalıştayı "Zor Yaşamlar" (Şubat 2012-Ankara), Güneydoğum Derneği, Ankara.

DENKER, B., 1960, "Güneydoğu Toroslarda Göçebelik: Dr. Wolf Dieter Hütteroth'a Göre", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 20, s. 136-142, İstanbul.

EMİROĞLU, M., 1977, Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık, Ankara Üniversitesi DTCF yayınları No: 272, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

ERTEKİN, S., 2002, Karacadağ Bitki Çeşitliliği, Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği, http://www.surkal.org.tr/dynamicContent/2_KaracadağBitkiCesitliliğiRaporu.pdf (Erişim Tarihi: 12.09.2013).

FRÖDİN, J., 1944, Les Formes de la Vie Pastorale en Turquie, Meddelanden Fran Upsala Universitets Geografiska Institution, Ser. A, No: 41, Stockholm, Suède.

GÖKALP, Z., 1992, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu), Sosyal Yayınlar, İstanbul.

GÜNEY, E., 1990, "Bingöl Yaylalarının Turizm Potansiyeli ve Değerlendirilmesi" Fırat Havzası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s. 87-93, Elazığ.

GÜNEY, E., 1993, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Göçer-Konar Aşiretlerin Kışlak ve Yaylakları, Diyarbakır'ın Fırat Havzasında İki İlçesi Çüngüş ve Çermik, Dicle Üniversitesi GAP Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları No: 2, Diyarbakır.

KARACADAĞ TÜRKMEN DERNEĞİ, 2013, Karacadağ Türkmen Derneği Dergisi, Şanlıurfa.

KHAZANOV, A. M. (Translated: Julia Crookenden), 1994, Nomads and the Outside World (Second Edition), The University of Wisconsin Press, Wisconsin, USA.

KUTLU, M., 1987, Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 84, Gelenek-Görenek ve İnançlar Dizisi: 4, Ankara.

KUTLU, M., 1990, "Fırat Havzası Yaylacılığında Şavak Aşireti Göçer Hayvancılığına Tipolojik Yaklaşım", Fırat Üniversitesi Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s.199-205, Elazığ.

PLANHOL, X., de, 1959, "Géographie Politique et Nomadisme en Anatolie", Revue Internationale des Sciences Sociales, Vol., XI, No: 4, UNESCO,

<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001413/141315fo.pdf> (Erişim Tarihi: 03.10.2013).

SABAH GAZETESİ (08.04.2013), <http://www.sabah.com.tr/Guney/2013/04/08/karacadağ-göçerleri-mera-istiyor> (Erişim Tarihi: 13.08.2013).

SCHOLZ, F., 1991, "Nomadic Pasture Area-potential for the Future?", Applied Geography and Development, Volume 37, Institute for Scientific Co-operation, Tübingen, Germany.

SİVEREK HABER (05.05.2013), <http://www.siverekhaber.com/karacadag-gocerlerinin-sesini-kim-duyacak--1300m.htm> (Erişim Tarihi: 13.08.2013).

SOMUNCU, M., 2005, Aladağlar: Yaylacılık ve Dağ Göçebeliği konusunda Bir Araştırma, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

SÖZER, A. N., 1969, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından Bir Bölge Araştırması, Diyarbakır Havzası, Diyarbakır Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları No: 19, Tarih ve Coğrafya Dizisi No: 4, Ankara.

TAŞDELEN, H. M., 1997, Göçerlerin Şehirleşmesi (Beritanlı Aşireti Örneği), Turan Yayıncılık, İstanbul.

YEŞİLTAS, M., 2012, Göçer Çalıştayı “Zor Yaşamlar” (Şubat 2012-Ankara), Güneydoğum Derneği, Ankara.

YÜCEL, T., 1987, Türkiye Coğrafyası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 68, Seri: VII, sayı: A.5, Ankara.

ZAMAN, M., 2001, “Geleneksel Yayla Şenliklerinin Doğu Karadeniz Bölümü Yayla Turizminin Geliştirilmesindeki Rolü” Doğu Coğrafya Dergisi, Eylül-2001, Yıl: 7 Sayı: 6, Çizgi Kitabevi, Konya.

2510 Sayılı İskân Kanunu (21.06.1934 Tarih ve 2733 Sayılı Resmi Gazete).

4342 Sayılı Mera Kanunu (28.02.1998 Tarih ve 23272 Sayılı Resmi Gazete).

5543 Sayılı İskân Kanunu (26.09.2006 Tarih ve 26301 Sayılı Resmi Gazete).